

OCHRANA VTÁCTVA

MESTSKEJ ZELENE

Príručka dobrej praxe pri výrubových konaniach,
ošetrovaní drevín a údržbe zelene

Ornitologická poradňa

OZ Živé mestá

Úvod

Vtáky hniezdia v mestskom prostredí už od čias prvých miest. Niektoré druhy sa mu v procese synantropizácie prispôsobujú, väčšina vtáčích druhov tu však naopak mizne. Príčin je viacero, no jednou zo zásadných je rýchly úbytok zelene a nešetrné zásahy do nej.

Prečo vtákom v meste venovať pozornosť? Ochrana vtáctva má, okrem toho, že sú takmer všetky voľne žijúce vtáky zákonom chránené, a mnohé z nich sú ohrozené,

viacero podstatných dôvodov. Sú zdrojom radosti a turizmu a sú to veľavravné ekologické bioindikátory, ktorých prítomnosť či neprítomnosť nám napovie, či sa v danom životnom prostredí dejú pozitívne alebo negatívne zmeny. Ak vtáky v meste nenájde, musí nám byť jasné, že toto prostredie nie je vhodné ani pre ľudí. Takéto prostredie je zrejme hlučné či znečistené a chýba tu zeleň.

A tak, ako potrebujú zeleň vtáky, potrebujeme ju aj my.

Z nášho pohľadu je zeleň významný ekostabilizačný prvok mestského prostredia, predstavuje pre nás zdroj stimulov a relaxu, ochladzuje prehriatu mestskú klímu a zachytáva prach a hluk. No a pre vtáky je zeleň predovšetkým miestom, kde môžu nerušene hniezdiť a vyhľadávať zdroje svojej potravy. Za mestskú zeleň považujeme všeobecne verejnú zeleň, ale aj vegetáciu v záhradách a neverejných priestoroch, každú drevinu a krovinu rastúcu na území miest a obcí.

Cieľom príručky je, v uvedenom kontexte, zhrnúť dlhoročné skúsenosti pri ochrane vtáctva mestskej zelene do niekoľkých zásad a vhodných postupov pri jeho ochrane so zreteľom na druhy, ktoré hniezdia v mestskej zeleni. Ide o praktickú pomôcku určenú pracovníkom štátnej správy, samosprávy, „údržbárskym“ firmám, arboristom, dendrológom, ale aj bežnej verejnosti, ktorá si všíma negatívne zmeny okolo nás.

Legislatívne požiadavky

Treba na úvod prízvukovať, že legislatívne požiadavky na ochranu vtáctva vyplývajú predovšetkým z reálnych údajov a poznatkov o trendoch a početnosti jednotlivých druhov, nie z „pasie“ bruselských úradníkov. Na ich základe vznikajú nielen atlasy rozšírenia, ale, žiaľ, aj červené knihy a zoznamy ohrozených druhov, ktoré sa neustále rozširujú. Aktualizované poznatky naznačujú významný pokles veľkosti populácií väčšiny, najmä hmyzožravých, druhov vtáctva. Inak povedané, vtákov je stále menej a všímajú si to už nie len ornitológovia, ale aj laická verejnosť. Z miest miznú už nielen vrabce a lastovičky, ale aj belorítky, dážďovníky, žltouchvosty, mucháre, skalaričky, penice, červienky atď.

Na Slovensku je východiskovou právnou normou vzťahujúcou sa k ochrane ohrozeného vtáctva **Zákon o ochrane prírody** (Zákon č. 543/2002 Z.z. a jeho aktuálna úprava Zákonom č. 198/2014 Z.z.). Podľa § 33 (Chránené druhy), ods. 3, sa za chránené živočíchy považujú aj všetky druhy voľne žijúcich vtákov prirodzene sa vyskytujúcich na európskom území členských štátov Európskej únie. Na ochranu vtáctva v praxi sa vzťahuje § 35, podľa ktorého je ho zakázané úmyselne zraňovať alebo usmrcovať v jeho prirodzenom areáli a úmyselne ho rušiť v jeho prirodzenom areáli, najmä v období hniezdenia, rozmnožovania, výchovy mláďat, zimného spánku alebo migrácie. A keďže vtáky hniezdia aj v mestskej zeleni, je to jeden z pádných dôvodov,

prečo je ju potrebné chrániť a to nielen v rámci výrubových konaní, ale aj počas výrubov, na ktoré nie je potrebné žiadať povolenie a počas tzv. údržby zelene.

Zákon v jeho novelizovanej podobe menuje množstvo dôvodov, prečo a kedy nie je potrebné žiadať o súhlas na výrub. Bez prebehnutia výrubového konania sa tak stávajú ohrozené nepriamo všetky vtáky hniezdiace na stromoch s obvodom kmeňa do 80 cm ak rastú v záhradách, na stromoch s obvodom kmeňa do 40 cm ak nie sú súčasťou tzv. verejnej zelene, vtáky hniezdiace v súvislých krovitých

porastoch v zastavanom území obce s výmerou do 10 m² (20 m² mimo zastavaného územia obce), na drevinách nepôvodných inváznych druhov, na stromoch, ktoré bezprostredne ohrozujú zdravie alebo život človeka atď. Tieto vtáky nemusia byť ohrozované vedome, ale často len z dôvodu nepozornosti, nedbanlivosti, prehliadnutia skryto umiestneného hniezda. Ak človek, ktorý uskutočňuje výrub nie je súčasne odborníkom, ornitológom, vtáky hniezdiace na predmetných drevinách sú v ohrození života. Podobná situácia nastáva aj pri ošetrovaní drevín a krovín a dokonca aj trávnikov (aj v rámci bežnej údržby verejnej zelene, zastrihávania krovín, orezov a kosenia vo vegetačnej sezóne), ktorým môžu byť rovnako ohrozené hniezdiace vtáky a to vyrušovaním počas ošetrovacích prác či priamo likvidáciou hniezd a mlád'at. Rezy živých konárov listnatých drevín s priemerom viac ako 5 cm sa dokonca musia vykonávať najmä vo vegetačnom období (s výnimkou produkčných drevín a z dôvodu ohrozenia života a majetku).

Na túto, pre vtáky nepriaznivú, situáciu myslí okrajovo vykonávacia vyhláška uvedeného zákona, **Vyhláška č. 24/2003 Z.z.** Podľa § 17 ošetrovanie a udržiavanie drevín sa vykonáva s ohľadom na druhovú ochranu chránených živočíchov, najmä hniezdiacich vtákov. Keďže sa na ošetrovanie drevín a krovín nevzťahuje výrubové konanie,

neexistuje spôsob, akým by sa dali zásahy firiem a zamestnancov v takomto prípade účinne usmerniť. Samozrejme nehovoríme o zámernej likvidácii vtákov. Zrejme žiadny vykonávateľ zásahov do vegetácie nezničí obsadené vtáčie hniezdo vedome a naschvál či už z morálnych dôvodov, alebo zo znalosti environmentálnej legislatívy. Ide o nevedomé vyrušovanie a likvidáciu. Pracovníci, ak aj poškodia hniezdo či mláďatá, zo strachu pred pokutou takýto zásah nikomu neohlásia. Hroziacej katastrofe sa tak nedá predchádzať.

Vtáky hniezdiate na drevinách a v krovinách, na ktoré je potrebné žiadať súhlas, sú na tom o niečo lepšie. Bežne sa stáva, že obec (orgán ochrany prírody) nestihne rozhodnúť o výrube mimo vegetačné obdobie, teda obdobie, kedy už vo vegetácii môžu hniezdiť vtáky alebo si niekto stoj čo stoj presadí výrub vo vegetačnom období. Vegetačné obdobie, podľa Vyhlášky č. 24/2003 Z.z., začína 1. aprílom a končí 30. septembrom. Podľa § 17 tejto vyhlášky pri vydávaní súhlasu na výrub dreviny orgán ochrany prírody môže prihliadať na to, aby sa výrub dreviny uskutočnil najmä v období vegetačného pokoja, teda mimo uvedených termínov. V praxi sa tak však nie vždy deje a žiadateľom orgány vyhovejú a výrub schvália (prihliada sa pritom na zdravotný stav dreviny, hygienické podmienky s ohľadom na bývanie ľudí a stabilitu koreňového systému). Má to však jednu podmienku, ktorá je dôležitá pre zabezpečenie ochrany vtáctva v mestskej zeleni určenej na výrub. V takejto situácii je totižto žiadateľ povinný predložiť orgánu ochrany prírody aktuálny (nie starší ako 7 dní) **odborný ornitologický posudok**, ktorý písomne preukazuje, že vegetáciu pred výrubom skontroloval fundovaný odborník, ornitológ, a že v tejto vegetácii nič nehniezdi. Ak tam ornitológ nájde hniezda, v posudku to uvedie. Žiadateľ o výrub má následne niekoľko možností:

- buď počká do skončenia celej vegetačnej sezóny, výrub jednoducho odloží, čo však nie je vždy zúčiteľné s dôvodmi, prečo bol výrub odsúhlasený práve vo vegetačnej sezóne (teda neodkladne),

- alebo počká do ukončenia hniezdenia zistených vtákov v predmetnej vegetácii (otázka niekoľkých dní až týždňov), predbežný čas ukončenia vie skúsený ornitológ stanoviť a situáciu môže overiť opakovaním obhliadky a posúdením aktuálneho stavu vo vegetácii,
- alebo sa výrub uskutoční operatívne s prihliadnutím na tie stromy a krovinu, kde sa hniezda nachádzajú (môžu sa napríklad vyrúbať až ako posledné po ukončení hniezdenia v zmysle vyššie uvedeného postupu),
- alebo si žiadateľ o výrub požiada MŽP SR o výnimku z ochrany zistených druhov. Udelenie výnimky by sa v praxi realizovalo prekládkou nájdených hniezd mimo predmetné dreviny. V praxi je však takéto opatrenie veľmi rizikové a rozhodnutie o jeho schválení je časovo zdĺhavé, neprimerané k dĺžke hniezdenia tých ktorých druhov. Je preto jednoduchšie iba počkať do ukončenia hniezdenia zistených vtáčích druhov.

Táto povinnosť, predložiť orgánu ochrany prírody (obci) ornitologický posudok, vyplýva z ods. 10 článku 3 (Povinnosti na úseku ochrany drevín) **Usmernenia generálneho riaditeľa sekcie ochrany prírody, biodiverzity a krajiny MŽP SR k ochrane drevín č. 2/2017-6** z roku 2017. Vychádza sa z citovaného § 17 Vyhlášky č. 24/2003 Z.z.

Ošetrovanie a udržiavanie drevín sa vykonáva s ohľadom na druhovú ochranu chránených živočíchov, najmä hniezdiacich vtákov. Z uvedeného vyplýva, že ak ošetrovaním alebo udržiavaním drevín môže dôjsť k porušeniu zákazov vyplývajúcich z druhovej ochrany chránených živočíchov, vyžaduje sa na ošetrovanie a udržiavanie drevín výnimka zo zákazov druhovej ochrany, ktorú s ohľadom na § 65 ods. 1 písm. h) zákona č. 543/2002 Z. z. povoľuje MŽP SR. Písmeno h) v zákone znie nasledovne: h) môže v odôvodnených prípadoch povoliť výnimku zo zakázaných činností, ak ide o druhy podľa § 40.

Udelenie takejto výnimky si však vyžaduje skutočne závažné dôvody. Ako sa uvádza v ods. 2 zmieňovaného § 40, orgán ochrany prírody môže povoliť výnimku z podmienok ochrany chránených druhov, vybraných druhov rastlín a vybraných druhov živočíchov, *len ak neexistuje iná ekonomicky a technicky realizovateľná alternatíva* a výnimka neohrozí zabezpečenie priaznivého stavu ochrany populácie dotknutého druhu v jeho prirodzenom areáli. Pre žiadateľa o výrub je preto podstatne jednoduchšie iba preukázať, že o takúto výnimku žiadať nemusí. Týmto dokladom preukazujúcim neprítomnosť chránených živočíchov je práve odborný ornitologický posudok.

Ak sa aj cez uvedené legislatívne požiadavky na ochranu vtáctva v mestskej zelení dopustí žiadateľ o výrub alebo jeho vykonávateľ trestuhodného zlikvidovania vegetácie a všetkého, čo v nej žije, do škody, ktorú spôsobí sa započíta aj spoločenská hodnota chránených druhov vtákov, ktorá sa stanoví znaleckým posudkom. Spoločenskú hodnotu vtáctva upravuje a taxatívne menuje spomenutá Vyhláška č. 24/2003 Z.z. vo svojej **Prílohe č. 32** (Spoločenská hodnota druhov vtákov prirodzene sa vyskytujúcich na území Slovenskej republiky; Tabuľka 1).

Kde všade môžu hniezdiť vtáky

Vtáky môžu hniezdiť v mestskej zeleni prakticky kdekoľvek, dokonca nie je podmienkou ani to, že musia mať kl'ud pre svoj nerušený vývoj či kŕmenie. V súčasnosti si mestské populácie viacerých druhov zvykajú na ruch a prítomnosť ľudí či dopravných prostriedkov. Ide o proces známy ako synantropizácia, ktorý sa prioritne spája s prispôsobovaním v prírode žijúcich populácií vtákov na mestské prostredie.

Nálezy niektorých hniezd môžu naozaj prekvapiť. Vtáky zahniezdia aj pri autobusových zastávkach, na rušných staveniskách, ale samozrejme s najväčšou pravdepodobnosťou vždy v priestore, kde nachádzajú kl'ud a dostatok potravy (sady, parky, vetrolamy, záhrady, akákoľvek líniová vegetácia, živé ploty,

ale aj solitérne dreviny).

Hniezda vtákov však bývajú umiestnené väčšinou skryto, bez ohľadu na to, či ide o kroviny, alebo dreviny. Dôvodom je ochrana pred predátormi (mačka, straka).

Tabuľka 1: Druhy, ktoré v mestskej zeleni najčastejšie hniezdia a ich spoločenská hodnota

Vedecké meno	Slovenské meno	€/jedinec
<i>Carduelis cannabina</i>	stehlík konôpka / stehlík konopiar	230,00 €
<i>Carduelis carduelis</i>	stehlík obyčajný / stehlík pestrý	230,00 €
<i>Carduelis chloris</i>	zelienka obyčajná / stehlík zelený	230,00 €
<i>Columba palumbus</i>	holub hrivnák	690,00 €
<i>Corvus cornix</i>	vrana popolavá / vrana túlavá	180,00 €
<i>Corvus frugilegus</i>	havran čierny	230,00 €
<i>Dendrocopos major</i>	d'ateľ veľký	230,00 €
<i>Erithacus rubecula</i>	červienka obyčajná / slávik červienka	230,00 €
<i>Fringilla coelebs</i>	pinka obyčajná / pinka lesná	50,00 €
<i>Muscicapa striata</i>	muchár sivý	460,00 €
<i>Parus major</i>	sýkorka veľká / sýkorka bieloľica	140,00 €
<i>Passer montanus</i>	vrabec poľný	50,00 €
<i>Phylloscopus collybita</i>	kolibiarik čipčavý / kolibkárík čipčavý	230,00 €
<i>Pica pica</i>	straka obyčajná / straka čiernozobá	140,00 €
<i>Picus viridis</i>	žlna zelená	920,00 €
<i>Prunella modularis</i>	vrchárka modrá	230,00 €
<i>Serinus serinus</i>	kanárik poľný / kanárik záhradný	140,00 €
<i>Streptopelia decaocto</i>	hrdlička záhradná	50,00 €
<i>Sturnus vulgaris</i>	škorec obyčajný / škorec lesklý	90,00 €
<i>Sylvia atricapilla</i>	penica čiernohlavá	230,00 €
<i>Sylvia communis</i>	penica obyčajná / penica hnedokrídla	230,00 €
<i>Sylvia curruca</i>	penica popolavá	230,00 €
<i>Turdus merula</i>	drozd čierny	140,00 €
<i>Turdus philomelos</i>	drozd plavý	230,00 €
<i>Turdus pilaris</i>	drozd čvíkota / drozd čvíkotavý	230,00 €

V krovinách

Najčastejšie tu hniezdia na konároch, ktoré sú ešte dostatočne pevné, aby udržali hmotnosť hniezda, a dostatočne rozvetvené, aby bolo možné hniezdo poriadne „ukotviť“. Bežný je prekryv olistením (alebo prekryv sekundárnou vegetáciou – ostružina, chmeľ, brečtan, liana). Je to akási „čiapočka“, ktorá celé hniezdo zakrýva. Vidno je tak obvykle len z interiérového pohľadu, keď sa človek pozrie smerom zvnútra krovinného porastu. Takto hniezdia v krovinách napríklad drozdy

čierne, vrchárky modré, penice čiernohlavé, penice popolavé, slávik krovinový, stehlík konôpka, strakoš červenochrbtý. Niektoré vtáky hniezdia vo vyššej bylinnej etáži (napr. v trsoch žihľavy či trstia). Často ide o penice čiernohlavé. Vtáky zahniezdia v mestskom prostredí výnimočne aj na zemi alebo pri zemi, napr. strnádka žltá, slávik červienka a kolibkárik čipčavý.

Na mladších nízkych drevinách

Z pohľadu vtáctva ide o najmenej atraktívne dreviny, nakoľko často neposkytujú dostatočné olistenie a teda úkryt. Takéto rizikové porasty si vyberajú skôr neskúsené mladé páry a sú obvykle viac vystavené predáčnému tlaku. Teda takéto hniezda sú sporadicky neúspešné. Aj navzdory tomu im treba dať šancu na prežitie. Zahniezdiť tu môže drozd čierny, drozd čvíkotavý, stehlík zelienka, stehlík pestrý, pinka lesná, výnimočne straka čiernozobá, hrdlička záhradná a holub hrivnák.

Na starších vyšších drevinách

Hniezda na veľkých starších, výrazne rozvetvených a olistených, drevinách je naozaj veľmi problematické nájsť, tu je už nevyhnutná asistencia odborníka s potrebným technickým vybavením. Bližšie ku kmeňu, kde je podklad pre umiestnenie hniezda pevnejší, nájdeme hniezda väčších vtáčích druhov (ale skôr vzácne, keď môžu, inklinujú k okraju rovnako ako menšie

druhy). Môže ísť o holuba hrivnáka, hrdličku záhradnú, straku čiernozobú, drozda čierneho, drozda plavého, vranu popolavú a vranu čiernu. Na okraji dreviny, kde je prekryv olistením výraznejší, môžeme nájsť hniezda aj uvedených druhov, ale aj drozda čvíkotavého, stehlíka zelienky, stehlíka pestrého, sedmohláska hájového, kanárika poľného, vlhy hájovej, zriedkavo tiež hniezdnu kolóniu havrana poľného či hniezdo myšiarky ušatej alebo sokola myšiara. Posledné zmieňované druhy využívajú opustené hniezda vrán, strák a havranov.

V dutinách

Dutiny sú špecifická oblasť dreviny, ktorá poskytuje výborné hniezdne podmienky pre celú plejádu vtáčích druhov a dokonca aj netopiere a hmyz. V dutinách stromov v mestskom a vidieckom prostredí zahniezdia krutihlav hnedý, d'ateľ veľký, d'ateľ prostredný, brhlík lesný, viaceré druhy sýkoriek, vrabce domové a sporadicky aj poľné, muchár sivý, žltouchvost domový, vzácné žltouchvost lesný, kavka tmavá a sova lesná.

Ako správne postupovať

Základom je presunúť čo najviac aktivít spojených s údržbou zelene a výrubmi mimo vegetačné obdobie. Čo sa presunúť nedá, musí rešpektovať priestor a čas potrebný pre úspešné, a pokiaľ možno, nerušené vyhniezdenie vtáctva. Tam, kde rozhoduje o povolení výrubu orgán ochrany prírody, musí žiadať od vlastníka pozemku (žiadateľa) odborný ornitologický posudok, ktorý preukazuje, že na dotknutom poraste nič nehniezdi. Ak hniezdi, treba počkať.

Hlavnou zásadou pri ošetrovaní drevín, kosení trávnikov či výruboch drevín je však vždy predovšetkým **opatrnosť**. Je potrebné predvídať a porast pred zásahom prezrieť, aj keď ornitológom nie ste, stačí sa do krovín, ktoré ideme obrezať, aspoň nazrieť.

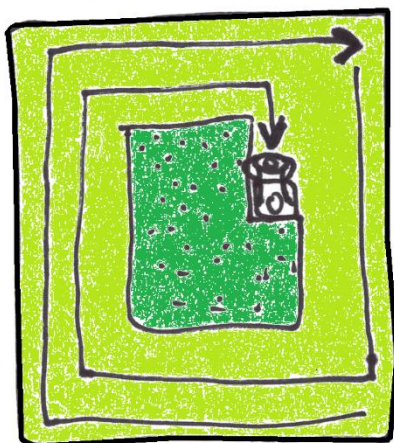
Kosenie

Pri kosení je potrebné hlavne správne načasovanie. Ak sa termín kosenia, z akýchkoľvek dôvodov, „prehupne“ do vegetačnej sezóny, je potrebné začať čo najskôr. V tráve totižto môžu – okrem spomenutých hniezdičov – poskakovať vyletené mláďatá (napr. drozda čierneho,

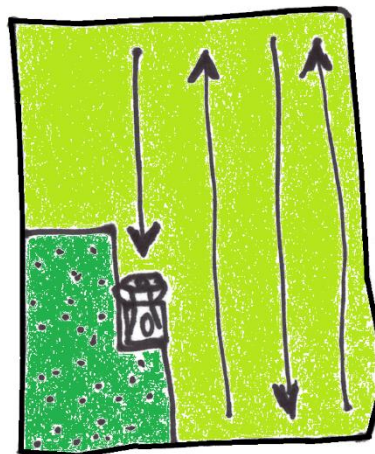

plavého, čvíkotavého, tiež žltouchvosta domového atď.). Z hniezd vyskakujú ešte pred tým, ako vedia lietať a pohybujú sa po zemi, kde ich dokrmujú rodičia. Hlavné obdobie „vyskakovania“ prvých mláďat závisí od počasia a regiónu (na juhu začínajú vtáky hniezdiť skôr, na severe môže

byť hniezdenie posunuté aj o niekoľko týždňov), **zvýšená pozornosť je však na mieste už od polovice apríla**. Ak sa prvé či druhé kosenie uskutoční počas hniezdnej sezóny, je nevyhnutné **kosiť znútra von alebo do strán, nikdy nie do kruhu smerom k stredu**. Všetko živé by zostalo uväznené v smrtiacej pasci, z ktorej niet úniku (nie všetko vie lietať).

Nebezpečný postup

Bezpečný postup

Údržba krovín a ošetrovanie drevín

Ošetrovanie drevín a orezávanie či strihanie krovín je pre vtáky mimoriadne nebezpečné. Často dochádza nielen k vyrušeniu hniezdneho vtáctva ale aj k priamemu zásahu hniezd a ich obsahu. Najcitlivejšie na opustenie hniezda sú vtáky v čase inkubácie vajec – hlavne v období marec-apríl. Postup prác musí zahŕňať predovšetkým **počiatočnú**

preventívnu kontrolu porastu, ešte predtým, než doňho vnikneme pílou či kosačkou, treba vniknúť do porastu hlavou a rukami a všímať si. Vtáky na prítomnosť svojho hniezda niekedy aj sami upozornia. Treba si všímať ich pohyb, poskakovanie, vydávanie varovných hlasov (agresívne monotematické hlasové „výkriky“), niektoré vtáčie druhy odpútavajú pozornosť, teda snažia sa, aby ste si ich všimli. Sprievodným znakom prítomnosti hniezd býva aj koncentrovaný trus pod hniezdami. Vtáky je možné sledovať aj pri kŕmení mláďat, vtedy navštevujú hniezdo (porast) pravidelne zhruba každých 10-15 minút. Mláďatá z hniezda často počuť (v domnienke, že, ste

kŕmiaci rodič), ozývajú sa veľmi frekventovaným žiadostivým pískaním. Údržba mestskej zelene je často pod časovým tlakom v snahe urobiť čo najviac práce za čo najkratší čas. Ponáhľať sa ale má význam iba pred začiatkom vegetačnej, a teda aj hniezdnej, sezóny. Už počas

nej je d'aleko dôležitejšie pracovať pomaly a opatrne s ohľadom na hniezdiace vtáky.

Výrub drevín

Pri výrube drevín vo vegetačnej sezóne je potrebné, aby tieto dreviny obhliadol fundovaný ornitológ a ak na nich nič nehniezdi, aby túto skutočnosť doložil písomne odborným ornitologickým posudkom. Preto by sa žiadateľ o výrub mal skontaktovať s ornitológom. Nemusí to byť nutne človek

evidovaný v zozname odbore spôsobilých osôb, ale musí mať aspoň dostatočné znalosti a skúsenosti, ako aj prírodovedné vzdelanie a morálnu bezúhonnosť, ktoré dávajú záruku, že porasty obhliadne zodpovedne a že sa nedá zmanipulovať žiadateľom.

Kontakt pre ornitologické obhliadky drevín a krovín vo vegetačnej sezóne

E-mail: ornitolog.jambor@gmail.com

Tel.č.: 0911 10 99 55

Web: ornitologickeposudky.sk

Kontakt v prípade podozrenia zo zanedbania povinností pri výrube a ošetrovaní zelene

E-mail: zivemesta@gmail.com

Web: ochranaprirody.sk